

Németországi emlékkönyv két erdélyi magyar tudós tiszteletére

Forschungen über Siebenbürgen und seine Nachbarn. Festschrift für Attila T. Szabó und Zsigmond Jakó. I-II. Herausgegeben von Kálmán Benda, Thomas von Bogyay, Horst Glassl, Zsolt K. Lengyel. Dr. Dr. Rudolf Trofenik kiadó, München 1988.

A Münchener Magyar Intézet „Studia Hungarica” sorozatának 31. és 32. kötete-ként jelent meg az az emlékkönyv, amely a két neves tudós kutatási területeivel: a magyar nyelv- és történettudománnyal összefüggő tanulmányokat tartalmazza.

A tanulmányok írói — olvassuk a kiadók ajánlásában — a jubilánsoknak Magyarországon, Németországban, Svájcban, Finnországban, Olaszországban és az Amerikai Egyesült Államokban élő tisztelői és barátai, akiknek alkalmuk volt a kiadók 1984 őszén megküldött felkérésének eleget tenni, hogy a két tudóst évfordulójuk (1986) alkalmából megjelenendő Szabó—Jakó Emlékkönyv számára írt tanulmányaikkal köszöntsék. Nem vehettek részt ebben a tiszteletadásban azok a tanítványok és közvetlen munkatársak, akik hazánkban éltek.

A köteteket kezébe vevő olvasó szemébe először a fedőlap vászonkötésébe nyomott kör alakú embléma tűnik: Thuróczynek *A magyarok krónikája* 1488. évi augsburgi kiadásában levő Mátyás-címer látható, mintegy jelképül annak, hogy az emlékkönyvbe foglalt tanulmányok és közlések a középkori Magyarország egész területéről vették témájukat.

A következő lapon ránk két, szerény külsőben megjelenő arc tekint: a jubilánsok fényképe. Megjelenésük mintegy igazolni látszik jellemüknek két alapvonását: a puritánságot és a szerénységet. Ez a külső szinte eltakarni látszik azt a szellemi fényességet és gazdagságot, amellyel ők tudományszakuk széles területét beragyogták és gazdagították.

Az I. kötet ajánlással kezdődik, amelyben a kiadók (Benda Kálmán, Thomas von Bogyay, Horst Glassl, Lengyel K. Zsolt) kiemelik az ünnepeltek jelentőségét szaktudományuk területén és rámutatnak arra a hatásra, amelyet iskolájuk a határokon túli kutatók munkásságára tett, és amely e kötetekben is kifejezésre jut.

A beküldött tanulmányokat a szerkesztők (K. Lengyel Zsolt, Tóth Béla, Hans-Werner Schuster, Szász Judit) különböző témakörökben csoportosították.

Az I. kötetben található témakörök a következők: Állam, egyház, társadalom. Politikai eszmék. Településföldrajz. Népesedési (demográfiai) fejlődések. Nyelv- és szótörténet. A II. kötet témakörei: Erdély sajátossága. Művészet és népi kultúra. Külföldi kapcsolatok és szellemi összefüggések.

Az emlékkönyv szerkezeti felépítéséről szóló tájékoztató után az ünnepeltek rövid pályaképe következik. Szabó T. Attilát Imre Samu, Jakó Zsigmondét Péter Katalin állította össze.

A jubiláns Szabó T. Attila életéből és tudósi pályájából Imre Samu kiemeli azokat a súlypontokat, amelyek tudományos munkásságának középpontjában álltak (nyelv- és szótörténet, nyelvművelés, helynévkutatás, történeti néprajz és folklór, nyelvjárás-kutatás, nyelvatlasz). Életművét ötven éven át folytatott levéltári kutatómunka eredményeként az Erdélyi Magyar Szótörténeti

Tár anyagának összegyűjtésével és megindításával tetőzte be. Irányító és példamutató oktató és nevelő munkája révén az egyetemes és az erdélyi magyar nyelvtudomány számára kiváló nyelvésznevezeték nőtt fel és lett munkássága folytatója.

A másik ünnepelt, Jakó Zsigmond tudományos pályaképét megrajzoló és munkásságát méltató Péter Katalin rámutat a magyar történettudomány e kiváló képviselőjének azokra az eredményeire, amelyeket Mályusz Elemér, Hajnal István és Kelemen Lajos nyomdokain haladva a történeti források feltárásában, a paleográfia, a könyv- és könyvtártörténet, valamint az erdélyi magyar, román és szász nyomdászat kapcsolatainak kutatása terén elért. Elévülhetetlen érdemeket szerzett az erdélyi magyar levéltári anyag megmentésével, amikor a második világháború után az elhagyott családi levéltárak iratanyagát munkatársaival és tanítványaival együtt összehordta és az Erdélyi Múzeum-Egyesület Levéltárában elhelyezte. Munkásságát, tudósi magatartását a méltató így foglalja össze: „Művei nemcsak tárgy kiválasztásuknál fogva és nemcsak egy tudományág kifejlődésében egyesülnek rendszerré, hanem jellegükben fogva is. Ezt egy szóval így lehet kifejezni: optimizmus. Jakó reményét az »alkotó gondolatcsere« erejébe veti, amely nélkül az ember képtelen lenne élni és dolgozni.”

*

Az első témakörben, az állammal kapcsolatos tanulmányok között Boba Imre Erdély és Magyarország honfoglalás kori viszonyáról,¹ Makkai László pedig a 10. századi Erdély politikai történetéről és szervezeti kérdéseiről ír.² A Konstantinápolyból küldött császári követi jelentések és beszámolók forrásértékű jelentőségét a 16.

és a 17. századi Délkelet-Európa történetére vonatkozólag Karl Nehrig tárja fel.³

Az egyházi étellel összefüggő dolgozatok között Solymosi László a középkori Magyarországon az egyháznak járó szolgáltatások (oblatio) kérdését vizsgálja.⁴ Gustav Gündisch az egyes erdélyi szász egyházközségek védőszentjeit lajstromozza, és részletes táblázatokban foglalja össze ezek területi elterjedését, említésüknek évét és a rájuk vonatkozó forrásokat.⁵ A 17. századi moldvai és havasalföldi kolostorok életéről és reformjairól Cornelius R. Zach értekezik.⁶

Az erdélyi társadalom kérdéskörébe tartozik Konrad G. Gündischnek a középkori Kolozsvár vezető társadalmi rétegéről szóló tanulmánya⁷ és Miskolczy Ambrusnak *Magyar nemesek — román jobbágyok?* című dolgozata, amelyben a Fogarasföld 19. századi társadalmi fejlődésével foglalkozik.⁸

A politikai vonatkozású tanulmányok közt találjuk Krista Zach dolgozatát, amelyben a 13—16. századi humanizmus előtti források alapján a nemzet (natio) és nemzetiség fogalmát és nyelvi használatát

¹ *Transylvania and Hungary. From the Times of Álmos and Árpád to the Times of King Stephen.*

² *Politische Geschichte Siebenbürgens im 10. Jahrhundert.*

³ *Kaiserliche Gesandtschaftsbriefe und Finalrelationen aus Konstantinopel als Quelle zur Geschichte Südosteuropas im 16. und 17. Jahrhundert.*

⁴ *Das kirchliche Moratorium im mittelalterlichen Ungarn.*

⁵ *Die Patrozinien der sächsischen Kirchen Siebenbürgens.*

⁶ *Über Klosterleben und Klosterreformen in der Moldau und in der Walachei im 17. Jahrhundert.*

⁷ *Die Führungsschicht von Klausenburg (1438—1526).*

⁸ *Ungarischer Adliger — rumänischer Untertan? Über die gesellschaftliche Entwicklung in Fogarasch im 19. Jahrhundert.*

Erdélyben mutatja be.⁹ R. Várkonyi Ágnes Bethlen Gábor és a Rákócziak alatti Erdélyről és az 1648—1714 közötti európai béketárgyalásokról ír.¹⁰ Borsi-Kálmán Béla egy 1868—1869. évi magyar—román meg-egyezés körvonalait rajzolja meg.¹¹

A településföldrajz és a népesedési fejlődés a tárgya a harmadik témakörbe tartozó dolgozatoknak. Ezek között a tized- és a juhötvened-jegyzékek forrásértékű jelentőségét Erdély népességtörténetében Ernst Wagner vizsgálja.¹² Thomas von Bogay tanulmánya Domanjsevci-Domonkosfa temetőjének kápolnájával kapcsolatban azt a kérdést tisztázza, hogy ez a kápolna vajon egy szláv birtokos saját kápolnája vagy pedig a „nyugati székelyek” temploma volt-e.¹³ A középkori erdélyi nemesi udvarházakról (Magyarlapád, Váralja, Somkerék, Vizakna, Disznajó stb.) Entz Géza ír.¹⁴ Benda Kálmán dolgozata pedig a Dnyeszter melléki Csöbörcsök magyar falu keletkezésének és magyar lakosságának eredetével foglalkozik.¹⁵ Szorosan ehhez a témához kapcsolódik a moldvai csángók eredetének kérdése, amelyről Gunda Béla tanulmánya szól. Benne részletesen foglalkozik a csángó név elemzésével is.¹⁶ Egy erdélyi német—román—magyar etimológiai helynévtár elkészítésére tesz javaslatot Szabó T. Ádám dolgozatában, és elképzelését Brassó nevének összehasonlító vizsgálatával szemlélteti.¹⁷

A negyedik témakör tanulmányai a nyelv- és a szótörténet egyes kérdéseivel foglalkoznak. Décsy Gyula a Szabó és a Jakó családnév európai kapcsolatait vizsgálja, és ezzel rója le tiszteletét a két jubiláns előtt.¹⁸ A védőszentek szerepére a középkori magyar helynévadásban Benkő Loránd mutat rá, és részletesen elemzi az egyes helynévtípusokat.¹⁹ Vajon a „tizenegy-tizenkilenc” és a „huszonegy-huszonkilenc” jellegű számnévképzés, vagyis az egyeseknek a tízesek utáni használata szlávból való struk-

turális kölcsönzés-e? — teszi fel a kérdést Fodor István tanulmányában.²⁰

E témakör és egyben az I. kötet utolsó dolgozatában Kálmán Béla néhány magyar igeekötő (agyon-, alá-, által-, át-) kérdését tárgyalja, és rámutat arra, hogy milyen gazdag forrás ebben a kérdésben is az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár adalékanyaga.²¹

A II. kötet első témakörében Erdély sajátos jellegéről szóló tanulmányokban a fejedelem országlakóiról (Regnicolae Principis), pontosabban az 1691—1848 közötti királykönyvek (Libri Regii) alapján Vajay Szabolcs a Habsburg-háznak egy sajátos erdélyi társadalom kialakítására irányuló törekvése kérdéséről ír.²² Trócsányi Zoltán

⁹ *Begriff und Sprachgebrauch von 'natio' und Nationalität in Siebenbürgen aus vorhumanistischen Texten des 13. bis 16. Jahrhunderts.*

¹⁰ *Gábor Bethlen and Transylvania under the Rákóczi at the European Peace Negotiations 1648—1714.*

¹¹ *Contours d'une tentative d'accord hungaro—roumain en 1868—1869.*

¹² *Register des Zehnten und Schaffnünzigsten als Hilfsquellen zur historischen Demographie Siebenbürgens.*

¹³ *Domanjsevci - Domonkosfa. Eigenkirche eines slawischen Herrn oder Gotteshaus „westlicher Szekler”?*

¹⁴ *Mittelalterliche Edelhöfe in Siebenbürgen.*

¹⁵ *Csöbörcsök, ein ungarisches Dorf am Dnjester—Ufer.*

¹⁶ *Ursprung der Moldau-Ungarn.*

¹⁷ *Vorschlag für ein deutsch-rumänisch-ungarisches etymologisches Ortsnamenbuch Siebenbürgens.*

¹⁸ *Szabó und Jakó: zwei ungarische Familiennamen in ihrer intereuropäischen Verflechtung.*

¹⁹ *Rolle der Schutzheiligen in der mittelalterlichen ungarischen Namengebung.*

²⁰ *Stammen die ungarischen Zahlwörter „tizenegy-tizenkilenc” '11—19' und „huszonegy-huszonkilenc” '21—29' als strukturelle Lehnbildungen aus dem Slawischen?*

²¹ *Zur Geschichte einiger ungarischer Präfixe.*

²² *Regnicolae Principis. Der Versuch des Hauses Habsburg zur Gestaltung einer sui generis siebenbürgischen Gesellschaft im Lichte der Libri Regii 1691—1848.*

dolgozata az 1741—1742. évi erdélyi rendi mozgalmakról szól.²³ Más oldalról világítja meg Ioan Dragoș képviselőnek Kossuth Lajossal való kapcsolata kérdését Spira György dolgozata.²⁴

E témakör két utolsó tanulmánya közül az elsőben Pomogáts Béla az erdélyi magyarságnak az önrendelkezés kivívására irányuló tevékenységét (1918—1921) mutatja be,²⁵ a másodikban pedig K. Lengyel Zsolt a két világháború közötti romániai német—román—magyar kapcsolatnak a Cultura c. folyóirat képviselte modelljével foglalkozik.²⁶

A művészettel és a népi kultúrával összefüggő kérdések a tárgya Entz Géza Antal a brassói Fekete Templom stíluskapcsolatairól szóló dolgozatának²⁷ és László Gyula tanulmányának, amelyben a Szent László-mondához fűződő középkori falfestményekhez tesz megjegyzéseket.²⁸

A népi kultúra köréből veszi tárgyát Balassa Iván, aki a magyar sírjelek eredetét vizsgálja.²⁹ Mind a három szerző tanulmányát gazdag és jól dokumentáló szép képanyag illusztrálja.

Külön témakört alkotnak a külső kapcsolatokkal és szellemi áramlatokkal foglalkozó értekezések. Ezek között Borsa Iván a magyarországi hiteles helyek okiratkiadó tevékenységével,³⁰ Fügedi Erik Erzsébet királynő 1385. évi tárgyalásaival Pozegában,³¹ Györffy György tanulmánya pedig a 13—14. századi magyarországi királyi kancelláriával foglalkozik. A pénztörténet köréből veszi tárgyát Szűcs Jenő dolgozata, amelyben a szlavóniai báni dénárok (Banaldenar, antiqui banales) erdélyi elterjedésével kapcsolatban a kereskedelem-történet 1318—1336 közötti szakaszát a pénztörténet tükrében vizsgálja.³²

A művelődéstörténet körébe tartozik Klanciczay Tibor tanulmánya, amelyben az erdélyi akadémiai törekvések kezdeteiről ír,

és Vitéz Jánosnak egy contubernium (baráti társaság) kialakítására irányuló törekvését mutatja be, amelyben az első magyar „akadémia” gondolatának körvonalai rajzolódtak fel.³³

A II. kötet végén levő függelékben Szabó T. Attila és Jakó Zsigmond tudományos munkásságának jegyzéke található. A két jubiláns tudományos munkásságának jegyzékét összeállító K. Lengyel Zsolt ezeket így csoportosította: könyvek, összegyűjtött tanulmányok, cikkek és ezen belül az egyes kötetekben föllelhető csoportosítás a dolgozatok címével. Ezt követi a gratulálók névsora (Tabula Gratulatoria), majd az emlékkönyvben szereplő szerzőké. A kötetekben található képekről, táblázatokról és térképekről külön jegyzék tájékoztatja az olvasót. Hibajegyzék, személy- és földrajzinév-mutató zárja be a kötetet.

Külön kiemeljük az emlékkönyv kifogástalan nyomdai kivitelezését, amely mind a papír minőségében, mind pedig a nyomtatás és a klisék makulátlan tisztaságában, az ízléses és tartós kötésben megmutatkozik, amiért a müncheni Dr. Dr. Rudolf Trofenek kiadót illeti a köszönet.

Nagy Jenő

²³ *Die Ständische Bewegung in Siebenbürgen 1741—1742.*

²⁴ *Ioan Dragoș qui se fait de nouveau entendre de l'autre bord.*

²⁵ *Aspirations des Hongrois de la Transylvanie vers l'autonomie 1918—1921.*

²⁶ *Die falsche Alternative. Zum CULTURA-Modell der deutsch—rumänisch—ungarischen Verbindungen in Rumänien der Zwischenkriegszeit.*

²⁷ *Zu den Stilbeziehungen der Schwarzen Kirche in Kronstadt.*

²⁸ *Bemerkungen zu den mittelalterlichen Wandmalereien der Sankt Ladislaus-Legende.*

²⁹ *Zur Frage des Ursprungs ungarischer Grabzeichen.*

³⁰ *Zur Beurkundungstätigkeit der glaubwürdigen Orte in Ungarn.*

³¹ *Die Verhandlungen der Königin Elisabeth in Pozega 1385.*

³² *Slawonische Banaldenare in Siebenbürgen. Handelsgeschichte im Spiegel der Geldgeschichte 1318—1336.*

³³ *Das Contubernium des Johannes Vitéz. Die erste ungarische „Akademie“.*